

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Факультет туризму

Клапчук В.М., Мельник Н.В., Мендела І.Я.

КУРОРТНА СПРАВА
ОРГАНІЗАЦІЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ,
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ

Підручник

Івано-Франківськ – 2023

УДК 379.8:618.8:352/354:711(075)

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Рецензенти:

Великочий В.С. – доктор історичних наук, декан факультету туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Дишкантюк О.В. – кандидат технічних наук, декан факультету менеджменту, готельно-ресторанної справи та туризму Міжнародного гуманітарного університету.

Стинська В.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Клапчук В.М., Мельник Н.В., Мендела І.Я. Курортна справа : організація, територіальне планування, система управління: підручник. Івано-Франківськ, 2023. 291 с.

У навчально-методичному посібнику викладено навчальну програму, лекційний матеріал, індивідуальні та тестові завдання, питання для самостійної роботи студентів, список рекомендованої літератури з дисциплін «Організація санаторно-курортної справи», «Управління курортними закладами готельно-ресторанного сервісу», «Територіальне планування курортних місцевостей», «Управління проектами у сфері гостинності», «Стратегічне управління готельними, ресторанными і курортними підприємствами». Лекційний матеріал послідовно розкриває об'єкт-предметну сутність навчальних дисциплін, дає уяву про організацію, особливості та тенденції розвитку курортного господарства.

Для студентів вищих навчальних закладів, які готуються працювати у курортній сфері, викладачів вищих навчальних закладів, а також фахівців, що займаються організацією курортного господарства України.

УДК 379.8:618.8:352/354:711(075)

© Клапчук В.М., Мельник Н.В., Мендела І.Я., 2023

© Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ СПРАВИ.....	7
§ 1. Загальні положення.....	7
§ 2. Класифікація та типи курортів. Інноваційні типи курортів.....	11
§ 3. Створення та розвиток курортів.....	19
§ 4. Використання природних лікувальних ресурсів.....	22
§ 5. Кліматолікування.....	35
§ 6. Бальнео- та гідролікування.....	52
§ 7. Пелоїдотерапія.....	75
§ 8. Альтернативні методи лікування у курортній практиці.....	92
Розділ 2. УПРАВЛІННЯ КУРОРТНИМИ ЗАКЛАДАМИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО СЕРВІСУ.....	121
§ 1. Організація лікування та обслуговування на курортах.....	121
§ 2. Економічне та фінансове забезпечення організації та функціонування курортів.....	124
§ 3. Санітарна охорона курортів.....	126
§ 4. Моніторинг і кадастр природних територій курортів.....	131
§ 5. Управління у сфері діяльності курортів та їх повноваження. Відповідальність за порушення законодавства про курорти та міжнародне співробітництво.....	133
§ 6. Порядок забезпечення санаторно-курортними путівками окремих категорій осіб і членів їх сімей.....	136
§ 7. Охорона громадського порядку в санаторно-курортних та інших зонах відпочинку громадян.....	143
Розділ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПЛАНУВАННЯ КУРОРТНИХ МІСЦЕВОСТЕЙ.....	146
§ 1. Землі оздоровчого призначення.....	146
§ 2. Створення та розвиток курортів.....	155
§ 3. Основи територіального планування курортів.....	160
§ 4. Планування та проектування курортних зон відпочинку.....	164
§ 5. Санітарна охорона курортів.....	167
§ 6. Раціональне використання санаторно-курортних територій.....	172
§ 7. Зонінг курортних територій.....	176
§ 8. Районування території України для розвитку курортів, рекреації та туризму.....	181
§ 9. Курортні зони України. Порядок використання земель оздоровчого призначення.....	185

Розділ 4. УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ У СФЕРІ ГОСТИННОСТІ	194
§ 1. Загальна характеристика управління проектами.....	194
§ 2. Обґрунтування доцільності проекту.....	198
§ 3. Основні форми організаційної структури проекту.....	202
§ 4. Загальні підходи до планування і контролю проектів.....	205
§ 5. Структуризація проекту.....	209
§ 6. Сіткове і календарне планування проекту.....	213
§ 7. Планування ресурсів, витрат і проектного бюджету.....	216
§ 8. Контроль виконання проекту.....	221
§ 9. Управління ризиками в проектах.....	225
§ 10. Управління якістю проектів.....	230
§ 11. Управління закупівлями.....	233
§ 12. Аутсортинг та офшоринг в управлінні проектами.....	239
Розділ 5. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЬНИМИ, РЕСТОРАННИМИ І КУРОРТНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	245
§ 1. Стратегічне управління в діяльності курортного підприємства.....	245
§ 2. Діагностика внутрішнього і зовнішнього середовища.....	249
§ 3. Стратегічний аналіз.....	253
§ 4. Конкурентоспроможність курортного підприємства.....	259
§ 5. Стратегії організації. Конкурентні стратегії.....	264
§ 6. Маркетингові та інноваційні аспекти забезпечення конкурентоспроможності курортного підприємства.....	269
§ 7. Сутність курортного бенчмаркінгу.....	275
§ 8. Стратегічне лідерство та стратегічний контроль.....	279
Рекомендована література.....	284
Організація санаторно-курортної справи.....	284
Управління курортними закладами готельно-ресторанного сервісу.....	286
Територіальне планування курортних місцевостей.....	288
Управління проектами у сфері гостинності.....	290
Стратегічне управління готельними, ресторанными і курортними підприємствами.....	291

§ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ТИПИ КУРОРТІВ. ІННОВАЦІЙНІ ТИПИ КУРОРТІВ

Питання для розгляду та контролю:

1. Класифікація курортів
2. Інноваційні типи курортів

1. Класифікація курортів

До початку ХХ ст. у науковій літературі інтерпретували поняття «курорт» у досить вузькому розумінні – як лікувальну місцевість чи окремий заклад для людей з певними захворюваннями. Відтак, перша класифікація курортів, запропонована під час першого та другого курортологічних з'їздів медиками-курортологами країн Європи, передбачала їхній поділ виключно за медичним профілем. Докорінної трансформації зазнала курортна індустрія вже до середини ХХ ст. Курорти перетворились на туристичні центри, які надавали широкий спектр рекреаційних послуг від лікувальних до розважально-анімаційних. З'являється феномени курортної урбанізації, домінуюча складова якої – це курорти змішаного типу (від суто релаксаційних пасивно-дозвіллевих і оздоровчо-розважальних, до активно- і екстремально-туристичних, плавучих курортів (круїзних лайнерів) тощо). У той період започаткована практика прикладної типології курортних закладів за рівнем рекреаційного сервісу («зірковістю») та схеми ринкового розмежування курортів на лікувальні, пасивно- й активно-відпочинкові. У 1990-х роках до цієї класичної моделі на правах окремого класифікаційного таксона введені екологічні курорти.

Моноаспектні класифікації курортів залишились в матриці минулого, натомість реалії сьогодення породжують багатокритеріальність у підходах до класифікації курортів. До слова, сьогодні відсутня єдина схема або уніфікований підхід до типології системи курортів. Спробуємо розглянути найбільш поширені практики класифікації курортів.

У законі України «Про курорти» зазначено, що за *характером природних лікувальних ресурсів* курорти України поділяються на курорти державного та місцевого значення (ст. 4). До курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. Натомість, курорти місцевого значення – природні території, що мають

загальнопоширені природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Тип курорту визначає характер його забудови і розвитку, експлуатацію природно-лікувальних ресурсів та організацію обслуговування туристів.

Найпоширенішим підходом до типології курортів є їх поділ за характером провідних природних лікувальних чинників на бальнеологічні, грязьові, кліматичні або їх поєднанням, кумисолікувальні і т. ін. (рис. 1.2.1). Бальнеологічні курорти забезпечують надання рекреаційних послуг на базі наявних мінеральних вод у вигляді ванн, душів, інгаляцій, зрошування, промивання внутрішньо. Основним лікувальним чинником на грязьових курортах виступають лікувальні грязі різних генетичних типів.

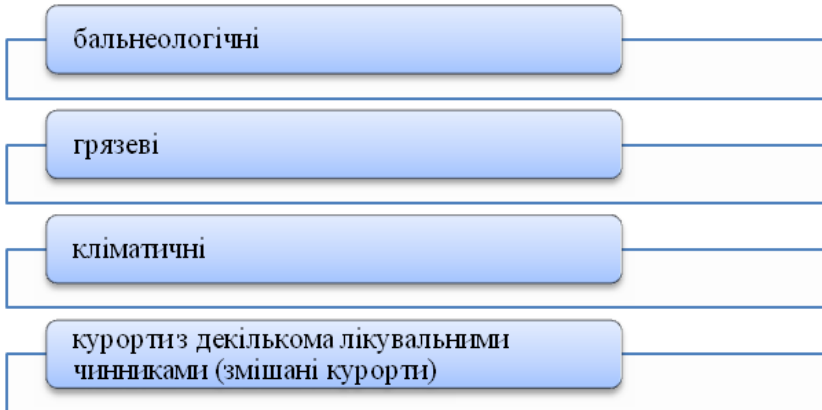

Рис. 1.2.1. Типологія курортів за характером природного лікувального чинника

Лікувальний ефект кліматичних курортів зумовлений сприятливим впливом кліматичних рекреаційних ресурсів (температура, вологість повітря, режим вітру, кількість сонячної радіації тощо). Більшість курортів, що мають кілька лікувальних чинників, відносять до курортів змішаного типу – бальнеогрязьових, бальнеокліматичних, кліматогязьових, кліматобальнеогрязьових тощо. Іноді зустрічається виокремлення в окрему групу курортів з використанням специфічних лікувальних чинників. Це приаквально-сольові/ропні курорти (на

кшталт курортів Мертвого моря, Солотвино), іонізаційно-сольові алергологічні (спелеологічні), нафталанові, аерофітотерапевтичні тощо.

За *характером оздоровчого впливу* курорти поділяються на:

- рекреаційно-профілактичні – покращення здоров'я і профілактика захворювань у практично здорових людей;
- реабілітаційні – оздоровлення після перенесених захворювань;
- лікувальні – лікування хворих в активній фазі захворювання органів травлення, дихання, тощо.

Варто відмітити, що такий поділ є досить умовним, оскільки будь-який курорт може одночасно виконувати декілька функцій.

Властивості природних лікувальних ресурсів визначають медичний профіль (спеціалізацію) курортів: кардіологічні, туберкульозні, кишково-шлункового тракту, органів дихання і т.п. При цьому курорти можуть бути однопрофільні (іноді зустрічається назва вузькопрофільні або спеціалізовані) (для хворих з однорідними захворюваннями) та багатoproфільні (з двома і більше спеціалізованими відділеннями) або ж курорти широкого профілю, під якими розуміють загальнооздоровчо-відпочинкові заклади.

Відповідно, за своєю спеціалізацією курорти поділяються на курорти загального призначення та спеціалізовані курорти для лікування конкретних захворювань. Медичний профіль курортів встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики в галузі охорони здоров'я (ст. 5).

В узагальненому вигляді підходи до класифікації курортів подано на рис. 1.2.2.

Окреслимо геопросторові критерії типології курортів, які зміщують фокус уваги на територіальну структуру закладів даного типу, або ж зорієнтовані на обслуговування певного сегменту споживачів.

За *географічним місцезнаходженням та кліматичними особливостями* розрізняють курорти: приморські, гірські, рівнинні. При цьому, рівнинні курорти поділяються на курорти лісові, лісостепові та степові.

За *орографічним критерієм* виокремлюють: низинні, височинні, гірські курорти. У свою чергу гірські курорти бувають:

- передгірні, низькогірні (100-500 м над рівнем моря);
- середньогірні (1000-2000 м над рівнем моря);
- високогірні (вище 2000 м над рівнем моря).

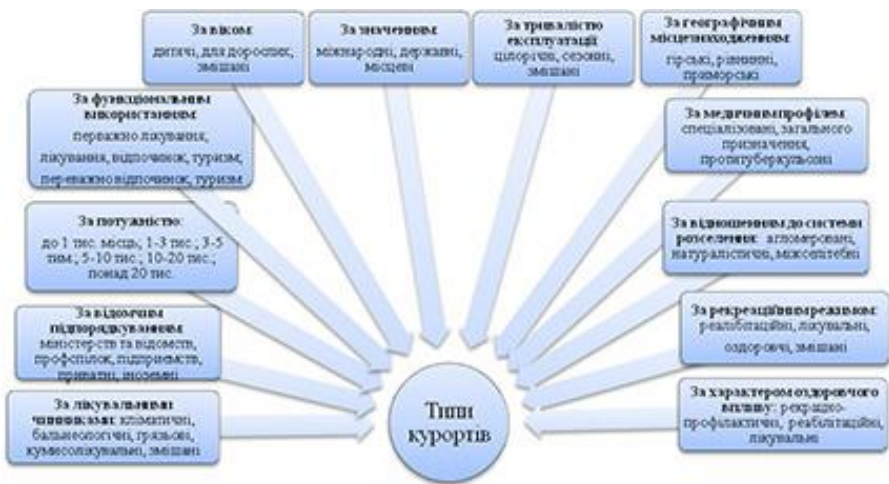

Рис. 1.2.2. Типологія курортів

Має місце диференціація курортів за ландшафтними особливостями місцевості, де розташований курорт (у спрощеному вигляді за секторно-географічним критерієм). Відповідно до даної класифікації курорти поділяються на приморські, континентальні та гірські. Кожен із зазначених видів ділиться на менші таксономічні одиниці. До прикладу, континентальні курорти можуть бути приозерними, лісовими, гірсько-лучними, пустельними тощо; приморські, у свою чергу, – піщаними, гальковими, скелясто-бриловими і т.д.

Дещо складніша типологія за зональними рекреаційно-кліматичними критеріями. Вона передбачає виокремлення високогірно-кліматичних (альпійських) курортів; помірно кліматичних курортів сезонної дії; курорти середземноморсько-кліматичного типу; та тропічних (сухих або вологих тропіків) курортів.

За урбаністичними ознаками: курортополіси, великі поліфункціональні курортні центри, малі вузькоспеціалізовані курортні поселення, територіально відособлені локальні санаторно-курортні комплекси.

Суспільний чинник лежить в основі виділення курортів місцевого значення, внутрішніх державних та курортів міжнародного класу.

Вікові особливості людини дають підстави розрізняти дитячі заклади санаторно-курортного типу та курорти для дорослих. Перехідну позицію займають змішані курорти.

Фактор сезонності зумовлює поділ курортів на заклади, що функціонують впродовж року, та сезонні курорти.

Поряд із геопросторовими критеріями типології курортів виділяють і функціональні критерії, які акцентують увагу на виокремленні пріоритетного функціонального профілю курорту як територіальної системи. Так, відповідно до структури рекреаційних потреб людини, прийнято виділяти такі три головні функціональні класи курортів (рис. 1.2.3). Кожен з названих класів курортів також поділяють на низку типів і підтипів.

Рис. 1.2.3. Функціональні класи курортів відповідно до структури рекреаційних потреб людини

Отже, збагнувши усю різноманітність видів та типів курортів, змушені констатувати, що часто їх досить важко диференціювати за певним критерієм або домінантними ресурсами. Вимогою часу та конкурентними перевагами є поліфункціональність курортів, що здатні працювати як багатоцільові туристичні центри. З іншого боку трендовим явищем у світовій курортній практиці є тенденція до поглиблення і закріплення вузької спеціалізації курортів, що базується на багаторічних традиціях, іміджевій складовій та сформованого бренду туристичної дестинації.

2. Інноваційні типи курортів

Інноваційний процес є квінтесенцією рушійних змін на ринку курортних послуг, а також важливим аргументом у конкурентній боротьбі. Трансформаційні зміни діяльності курортних центрів зумовлені, у першу чергу, зміною характеру попиту на лікувально-оздоровчі послуги. Інноваційна діяльність у даному аспекті реалізується через створення нових чи вдосконалення уже існуючих курортних продуктів, освоєнні нових ринків або залученні нових видів туристично-рекреаційних ресурсів, впровадженні передових інформаційних технологій, трендових форм організаційно-управлінської діяльності чи нових підходів до задоволення потреб споживачів. Головними функціями сучасної курортно-рекреаційної системи стали оздоровча, реабілітаційна, превентивно-валеологічна (профілактика здорового способу життя), рекреаційно-анімаційна.

З'являються нові інноваційні види курортів. Серед них Spa-курорти, Wellness-центри, таласокурорти. Цікаво, що вони функціонують в рекреаційних зонах як самостійні установи, так і можуть організовуватись у мегаполісах, великих туристичних центрах, навіть при готелях ділової спеціалізації. Їхня поява викликана зміною орієнтирів людини на профілактику захворювань, загальне оздоровлення організму, зміцнення імунітету, зняття стресу тощо. Мода на Spa-оздоровлення почала ширитись Європою наприкінці ХХ ст., спричинивши так звану «Spa революцію». З 90-х років практично всі європейські оздоровчі (бальнеологічні) курорти перейшли на концепцію організації wellness-дозвілля, диверсифікувавши свої курортні продукти.

Spa – це спосіб відновлення гармонії духу й тіла шляхом водних купелей та пов'язаних із ними оздоровчих заходів; це комплекс процедур для оздоровлення всього організму з використанням води (звичайної прісної, а також мінеральної і морської), мінеральних солей, мінеральних і торфових грязей, морських водоростей і преформованих препаратів.

Головне завдання Wellness – запобігання і профілактика хвороб, а також ознак старіння, як зовнішніх, так і внутрішніх. Спектр wellness-програм може бути досить широкий: від оздоровчих, антистресових до косметологічних – «струнка фігура», «омолодження шкіри», «вродливе обличчя» тощо.

Стійкий попит на послуги Spa-курортів зумовив формування спеціалізованих організацій даного спрямування, на кшталт,

Міжнародної Spa асоціації (ISPAА), Глобального інституту оздоровлення (GWI), Української Spa асоціації, Союзу професіоналів Spa.

Вимогою часу стала колаборація готельного бізнесу та індустрії краси й здоров'я, результат якого – поява Spa-готелів, парк-готелів зі Spa. Специфіка Spa і Wellness технологій в умовах міського готелю визначається необхідністю максимального виключення несприятливих факторів мегаполісу й створення максимальної кількості умов для оздоровлення та релаксації клієнтів.

Структурно-функціональна диверсифікація Spa-бізнесу зумовила виділення типів Spa-центрів (рис. 1.2.4).

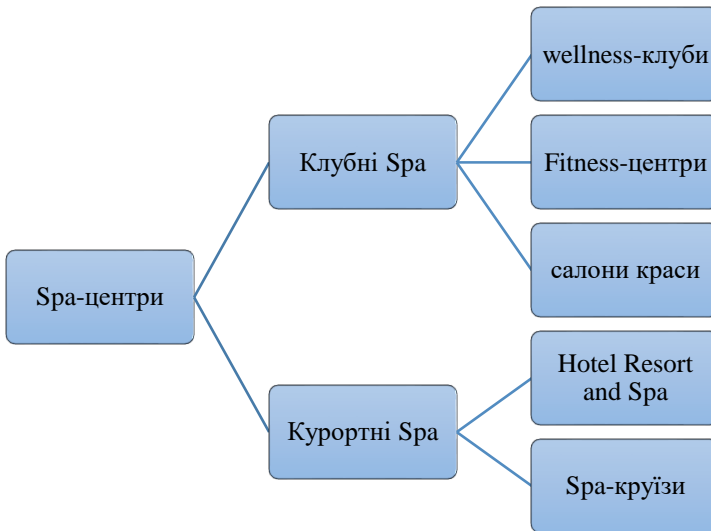

Рис. 1.2.4. Типологія Spa-центрів (за М. Рутинським, 2008)

Сучасні курортні Spa пропонують найчастіше вікендову модель відпочинку, програми яких передбачають симбіоз лікування або профілактики захворювань зі спеціальними Spa-програма релаксаційних чи естетичних послуг. Основною організаційною формою Spa-курорту є Hotel Resort and Spa. Hotel Spa – це готельно-курортний комплекс, розташований у курортній місцевості, де використовуються природні лікувальні ресурси й функціонує центр Spa-рекреації. Це свого роду «західний еквівалент» вітчизняних санаторіїв з лікуванням, оснащений сучасним апаратним комплексом

фізіотерапії та відповідно обладнаними Spa-процедурними кабінетами.

Натомість клубні Spa-центри локалізуються переважно у великих містах – центрах максимального споживчого попиту. Це свого роду поліфункціональні релаксаційно-оздоровчі комплекси клубного дозвілля. Вони найчастіше пропонують Spa-інтенсиви: week-Spa (однотижневі), week-end-Spa (програми на вихідні) або day-Spa (одноденні (одноразові) процедури).

Destination Spa – заміські готелі зі Spa, що мають ряд переваг у порівнянні з міськими готелями (ландшафтні, водні, кліматичні, бальнеологічні ресурси). Найчастіше розташовуються на березі водойми на території заповідної місцевості поряд з великими містами.

Wellness Hotel – спеціалізовані готелі, що пропонують програми підвищення резервів здоров'я, в основі яких лежить принцип виявлення індивідуальних чинників ризику та їх корекції. Основна відмінність – взаємозв'язок медичних, естетичних, фізичних і психологічних процедур (лікарський контроль і комплексна діагностика, активний відпочинок та індивідуальні програми фізичних тренувань, медичні програми та ін.).

Системотвірним елементом надання якісних послуг в межах Spa-курортів та Wellness готелів є належна рекреаційна інфраструктура. Лідером на ринку Spa та Wellness послуг Європи є Швейцарія з розгалуженою мережею альпійських Spa-курортів. Підтримуємо позицію українських науковців, що перспективним для розвитку Spa-курортів в Україні є створення концепцій «етнічного Spa» на кшталт, впізнаваної у світі системи тайландського СПА, аюрведичних Spa-центрів тощо.

На думку експертів, новітні Spa-технології визначатимуть завтрашній день рекреаційно-готельного бізнесу. Уже сьогодні відмічаємо тенденцію активної співпраці архітекторів та дизайнерів зі Spa-консультантами з метою створення унікальних рішень для Spa-комплексів, PR-кампанії курортних Spa задля популяризації даного сегменту рекреаційних послуг, а також включення до програм підготовки спеціалістів галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціалізованих курсів. На міжнародних конгресах з лікувально-оздоровчого туризму відзначається важливість для сучасного суспільства розвитку Spa- і Wellness в контексті медичного туризму.